

СЕРЕДНЯ ОСВІТА У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

БУЛАХ Т. М.

УДК 37.018.51(477)

Булах Т. М. Середня освіта у сільській місцевості України: проблеми та шляхи подолання

Стаття присвячена дослідженню стану середньої освіти у сільській місцевості України та визначенню проблем її розвитку. Проведено статистичний аналіз даних Державного комітету статистики, розраховано показники розвитку, проведено структурний аналіз та виявлено основні тенденції розвитку середньої освіти в сільській місцевості України. За результатами зазначеного аналізу визначено бажані напрями її розвитку.

Ключові слова: середня освіта, школа, учні, вчителі, фінансування, законодавча база.

Бібл.: 10.

Булах Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (вул. Чигоріна, 57, Київ, 01601, Україна)

E-mail: rla79@list.ru

УДК 37.018.51(477)

**Булах Т. Н. Среднее образование в сельской местности Украины:
проблемы и пути преодоления**

Статья посвящена исследованию состояния среднего образования в сельской местности Украины и определению проблем ее развития. Проведен статистический анализ данных Государственного комитета статистики, рассчитаны показатели развития, проведен структурный анализ и выявлены основные тенденции развития среднего образования в сельской местности Украины. По результатам указанного анализа определены желаемые направления ее развития.

Ключевые слова: среднее образование, школы, ученики, учителя, финансирование, законодательная база.

Библ.: 10.

Булах Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга, Украинский государственный университет финансов и международной торговли (ул. Чигорина, 57, Киев, 01601, Украина)

E-mail: rla79@list.ru

UDC 37.018.51(477)

**Bulakh T. N. Secondary Education in Rural Districts of Ukraine:
Problems and Solutions**

The article is devoted to the study of the state of secondary education in rural districts of Ukraine and identification of problems of its development. It provides a statistical analysis of the data of State Statistics Committee, calculates indicators of development, conducts a structural analysis and reveals main tendencies of development of secondary education in rural districts of Ukraine. Results of the analysis are used for determining desirable directions of its development.

Key words: secondary education, schools, pupils, teachers, financing, legislative base.

Bibl.: 10.

Bulakh Tatyana N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Management and Marketing, Ukrainian State University of Finance and International Trade (vul. Chygorina, 57, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: rla79@list.ru

Серед актуальних проблем функціонування сільських населених пунктів особливого значення набувають ті, що пов'язані із середньою освітою. Забезпечення громадянам України рівного доступу до якісної освіти є одним із пріоритетних напрямів реалізації державної освітньої політики. Але задекларовані у попередні десятиріччя стратегічні завдання щодо забезпечення рівного доступу дітей до освіти, забезпечення її сталого розвитку і нової якості, демократизації управління не набули повної реалізації [2]. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага розвитку середньої освіти на селі. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені, як: С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Демпел, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч та багато інших.

Українськими вченими висвітлюються різноманітні проблеми середньої освіти: недостатність мережі і фінансового забезпечення; неуккомплектованість висококваліфікованими педагогічними кадрами; слабке

матеріально-технічне забезпечення та ін. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, ця проблема залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є вивчення проблем середньої освіти у сільській місцевості України та надання пропозицій щодо їх вирішення.

За даними Держкомстату, із загальної кількості середніх загальноосвітніх навчальних закладів, що функціонують в Україні, 66,7% становлять школи, які знаходяться у сільській місцевості. Станом на 2011/12 н. р. у сільській місцевості України діяло 12,9 тис. загальноосвітніх навчальних закладів з кількістю учнів 1362,09 тис. осіб (у середньому 105 учнів припадає на одну школу), у тому числі 11,4% – школи першого ступеня, 36% – другого ступеня і 51,6% – третього ступеня і 0,7% – спеціальні школи. Мережа загальноосвітніх закладів за аналізований період зменшилась на 14,3%.

Майже всі вони (99%) працювали в одну зміну. Середнє навантаження на одного вчителя становить шість учнів. Це значно менше, ніж у будь-якій країні Європи. Майже кожна п'ята школа в Україні – малокомплектна.

При цьому, якщо заповнюваність учнями початкових шкіл внаслідок їх скорочення збільшується, то у середніх вона відповідно на 4 – 5% зменшується. Наведені показники стану освітньої мережі на селі свідчать, що забезпеченість населених пунктів школами становить лише 46%. Цей показник вважається незадовільним, оскільки означає, що в середньому на 2 села функціонує 1 школа [6].

Водночас така ситуація може розглядатися по-різному – присутність школи у кожному селі не завжди виправдовує себе з огляду на кількість дітей шкільного віку, хоча це і утруднює процес навчання через відстань до школи.

Варто зауважити, що під час введення реформаторських змін в освіті у 1998 р. у Польщі також відбувався процес скорочення навчальних закладів, але активісти сільських громад разом із недержавними організаціями та органами місцевого самоврядування знайшли шлях вирішення цієї проблеми, яким стало створення громадських закладів освіти.

В основі створення навчальних закладів такого типу лежить положення польського законодавства про те, що засновниками навчальних установ можуть бути не лише органи державної влади та місцевого самоврядування, але і громадські організації, так само як і приватні особи. Керуючись цим положенням, представники певної громади, що бажають зберегти школу, можуть знайти підтримку у профільній громадській організації [3].

За державними будівельними нормами України радіус обслуговування від місця проживання до загальноосвітнього навчального закладу повинен складати не більше 0,5 км пішохідної доступності. Дозволяється розміщення шкіл на відстані транспортної доступності: для учнів шкіл I ступеня – 15 хв. (в один бік), для учнів шкіл II і III ступенів – не більше 30 хв. (в один бік). У сільській місцевості розміщення шкіл передбачає для учнів I ступеня радіус пішохідної доступності не більше 2 км і не більше 15 хв. в один бік – при транспортному забезпеченні учнів. Підвезення учнів до навчального закладу у сільській місцевості повинно здійснюватись спеціальним транспортом. Максимальний радіус обслуговування учнів шкіл II-III ступенів не повинен бути більшим 15 км. Транспортним обслуговуванням забезпечуються учні, які проживають на відстані від школи понад 3 км, з попередньо визначеними зупинками відповідного транспорту. Відстань від місця проживання до місця збору на зупинці не повинна бути більшою 500 м.

Для учнів, які проживають на відстані більшій за максимально допустимі границі транспортного обслуговування, а також при транспортній недоступності в період негоди, повинен передбачатися пришкільний інтернат із розрахунку 10 відсотків місць від загальної місткості закладу [1].

Проте в усіх областях радіус доступності всіх шкіл перевищує від 3,91 км – у Львівській до 7,58 км – у Херсонській областях (у середньому по Україні 5,54 км).

Значна частина учнів (321867 осіб) у сільській місцевості потребує підвезення. Для подолання незручностей такого роду в ряді сіл діє програма «Шкільний автобус», але на сучасному етапі вона охоплює лише не-

значну кількість сіл, які потребують таких послуг. І хоча у 2010 р., попри економічні проблеми, для навчальних закладів державою закуплено 112 шкільних автобусів, на початок 2011/12 н. р. ця програма виконувалась лише для 25,6% учнів від загальної кількості учнів, які його потребують, хоча загалом підвезення було організовано для 94,4% учнів. Нині передбачається збільшення закупівлі автобусів майже у 8,9 раза [10].

Аналізуючи загальні показники забезпеченості сільського населення навчальними і дошкільними закладами, зауважимо, що поряд з фізичним скороченням їх кількості, а отже, і показниками забезпеченості, не можна оминати увагою їх моральну зношеність. Шкільні освітні заклади у більшості випадків мають слабку матеріальну-технічну базу [8]. Із загальної кількості шкільних будівель у сільській місцевості близько 5% приміщень потребують капітального ремонту і 1% знаходяться в аварійному стані, 84% навчальних закладів оснащені центральним опаленням або мають власну котельню, 77% приміщень забезпечені водою, 89% – їдальнею або буфетом з гарячим харчуванням. Забезпечення закладів освіти в сільській місцевості необхідним навчальним устаткуванням, особливо комп'ютерним обладнанням, для трудового навчання, підручниками тощо потребує значних матеріальних ресурсів. Так, із загальної кількості сільських загальноосвітніх навчальних закладів 12,3 тис. од. мають у своєму складі бібліотеки, 7,4 тис. од. із них забезпечені підключенням Інтернет, 11,2 тис. од. мають комп'ютери (у середньому 10 комп'ютерів припадає на одну школу), 1,7 тис. шкіл не мають комп'ютерів взагалі, що негативно впливає на якість освіти сільської молоді.

Залишається критично низьким рівень оплати праці працівників освіти і науки, що спричиняє небажання працювати у сільській школі. За статистичними даними, навчальний процес у загальноосвітніх навчальних закладах забезпечували у 2011/12 н. р. 230039 педагогічних працівників (у середньому 17 учителів припадає на одну школу). На даний час у школах України працюють понад 76 тисяч учителів пенсійного віку. Це 18% від загальної кількості педагогічних працівників. Понад половина працюючих учителів мають вік більше 40 років і 20 років педагогічного стажу [6].

Фінансування середньої освіти в Україні здійснюється в основному за рахунок коштів місцевих бюджетів (91,5% від загальних витрат на відповідний рівень освіти), які виділяються з державного бюджету відповідно до нормативів на одного учня, встановлених для певної території. Частка ВВП, яка виділяється на потреби середньої освіти в Україні, коливається від 2,5% у 2007 р. до 2,7% у 2011 р.

Також слід відмітити, що основні послуги у сфері освіти у розрахунку на одного учня/студента коштують 8305 грн, другорядні – 1759 грн, з яких витрати на харчування становлять у середньому 840 грн, або майже 47,8% від витрат на другорядну діяльність. Аналіз розподілу витрат на освіту свідчить, що в Україні порівняно з розвинутими європейськими країнами досить низький рівень витрат у розрахунку на одного учня/студента

(менше 20% від середніх витрат на учня/студента у країнах ЄС) [10].

Однією із вагомих причин браку коштів є зростання цін на енергоносії, що спричиняє збільшення витрат школи. Комунальні платежі складають 11% поточних витрат державного сектора на загальноосвітні навчальні заклади. Через обмеженість фінансування його ледве вистачає на заробітну плату вчителям, яка складає майже 80% зазначених поточних витрат. Тому майже нічого не лишається на основні витрати у сфері освіти. Кошти, які вносять батьки у формі оплати спеціальних занять, підручників, харчування та інших матеріалів, не можуть вирішити проблему дефіцитних бюджетів шкіл. У 2010 р. обсяг платних послуг з утримання дітей у школах склав близько 2557,9 млн грн, що в середньому становило 600 грн на одну дитину [5].

Країнами Європи та Північної Америки здобутий плідний досвід підвищення фінансової життєдіяльності шкіл. Завдяки спільній діяльності керівника та громадських шкільних об'єднань, у навчальний заклад залучаються вагомі додаткові ресурси через здійснення фандрейзингової діяльності.

Наприклад, після входження Польщі до Євросоюзу освіти приділяється багато уваги. Освітня країна активно залучають для своєї діяльності не тільки державні, але й інші джерела фінансування (місцеві та зовнішні). Місцеві джерела – це насамперед кошти органів державної влади, бюджету гміни (територіальної одиниці), підприємств, батьків, меценатів, випускників, піклувальної ради, громадських організацій. Так, наприклад, відсоток від продажу алкогольних напоїв рада гміни виділяє на проведення школярами антиалкогольних кампаній. Кошти зовнішніх джерел можна отримувати шляхом написання проектів для отримання грантів, наприклад, від Світового банку, ЮНІСЕФ, Євросоюзу.

Польські інститути підвищення кваліфікації вчителів розуміють актуальність даного питання й впроваджують спеціальні курси для керівників шкіл і громадсько-активних вчителів з питань написання проекту, його оформлення, взаємодії з фондами.

Польські некомерційні організації здійснюють республіканські грантові програми для шкіл. Одним із таких прикладів є проект «Школа мрії», що був розроблений фондом «Центр Громадянської Освіти» у рамках програм Європейського Соціального Фонду. Це був проект збільшення освітніх і життєвих шансів учнів із сільських шкіл, що реалізовувався з жовтня 2005 р. по жовтень 2006 р. Бюджет проекту становив 43 500 000 zł (13 600 000 \$) [3].

Нещодавно урядом затверджено низку надзвичайно важливих для шкільної освіти державних цільових програм: розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р.; підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р.; розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 рр.; програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» [2].

Водночас глибина освітніх реформ, якість і ефективність роботи навчальних закладів і установ системи національної освіти не можуть повною мірою задовольнити сучасні потреби особистості і суспільства. Проблеми сільської загальноосвітньої школи України за часів незалежності зумовлені комплексом таких чинників: загострення демографічної ситуації, недостатнє фінансування освітньої галузі в цілому, відсутність чіткої комплексної програми розвитку шкільної мережі на селі.

ВИСНОВКИ

Отже, для того, щоб поліпшити нинішню ситуацію із середньою освітою, що склалася в сільській місцевості і Україні, необхідно:

- ✦ розглянути ситуацію із сільськими школами в кожному регіоні, визначитися із мережею;
- ✦ визначити опорні школи та організувати освітні округи;
- ✦ поліпшити якість підготовки вчителя, що передбачає навчання за суміжними спеціальностями, володіння комп'ютерними технологіями навчання, іноземними мовами, сучасними інтерактивними методиками роботи у школі з малою наповнюваністю учнів [8];
- ✦ використати досвід країн з розвинутою економікою щодо гідного фінансування сільських шкіл.

Створення необхідних умов і гарантій для здобуття якісної освіти та повноцінного розвитку молодих селян в подальшому сприятиме їх залученню до процесів, які допоможуть відродитися українському селу, а Україні посісти гідне місце в міжнародному аграрному розподілі праці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. ДБН В.2.2-4-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/budinki-i-sporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html>
2. Дейкун Д. І. Методичні рекомендації з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах : навчально-методичний посібник / Д. І. Дейкун, О. В. Пастовенський. – Київ, 2011. – 31 с.
3. Дрепіна О. М. Фандрейзингова діяльність шкіл: польська практика та українські реалії / О. М. Дрепіна // Школа – центр активності громади: узагальнення адаптованого польського досвіду збереження освітніх послуг у сільській місцевості : матеріали Всеукр. науково-практичного семінару (Луганськ, 26 – 27 березня 2011 р.) ; ред. колегія: О. М. Дрепіна, О. В. Переходченко, В. В. Щербаченко. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2011. – С. 72 – 80.
4. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2009/10 навчального року : статистичний бюлетень. – К., 2010. – 100 с.
5. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2010/11 навчального року : статистичний бюлетень. – К., 2011. – 101 с.
6. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2011/12 навчального року : статистичний бюлетень. – К., 2012. – 100 с.

7. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія / В. І. Куценко / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – Київ : Наук. думка, 2010. – 735 с.

8. Орлатий М. К. Зміни у функціонуванні об'єктів соціально-культурного призначення на селі / М. К. Орлатий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

9. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.

10. Україна в цифрах 2010 : статистичний збірник. – К. : ДП «ІАА», 2011. – 252 с.

REFERENCES

Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [The social development of Ukraine: current perspectives of transformation and]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006.

Deikun, D. I., and Pastovenskyi, O. V. *Metodychni rekomendatsii z optymizatsii merezhi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u silskykh raionakh* [Guidelines to optimize the network of schools in rural areas]. Kyiv, 2011.

Driepina, O. M. "Fandreizynhova diialnist shkil: polska praktyka ta ukrainski realii" [Fundraising schools: Polish and Ukrainian realities of practice]. Luhansk: SPD Rieznikov V. S., 2011. 72-80.

Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Nauk. dumka, 2010.

[Legal Act of Ukraine]. <http://document.ua/budinki-isporudi.-budinki-ta-sporudi-ditjachih-doshkilnih-z-nor395.html>

Orlatyi, M. "Zminy u funktsionuvanni ob'ektiv sotsialno-kulturnoho pryznachennia na seli" [Changes in the functioning of social and cultural facilities in rural areas]. http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_2/15.pdf

Ukraina v tsyfrakh 2010 : statystychnyi zbirnyk [Ukraine at a Glance 2010: Statistical Yearbook]. Kyiv: IAA, 2011.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2011/12 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2011/12 school year]. Kyiv, 2012.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2010/11 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2010/11 school year]. Kyiv, 2011.

Zahalnoosvitni navchalni zaklady Ukrainy na pochatok 2009/10 navchalnoho roku [General educational institutions of Ukraine at the beginning of 2009/10 school year]. Kyiv, 2010.

УДК 334.7

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЗІНЧЕНКО О. І., ХІМЧЕНКО А. М.

УДК 334.7

Зінченко О. І., Хімченко А. М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку

У статті досліджено поняття «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ) і запропоновано авторське визначення. Окреслено необхідні умови задля розробки та здійснення КСВ підприємством. Проаналізовано можливості українських підприємств щодо здійснення КСВ. Наведено приклади реалізації КСВ підприємствами в Україні. Запропоновано схему концепції функціонування КСВ в економічній системі суспільства, яка відображає взаємовідносини «працівник – підприємство – держава».

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), глобальний Договір ООН, принципи КСВ, концепції функціонування КСВ, державна підтримка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Зінченко Оксана Ігорівна – студентка, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Хімченко Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: himan@meta.ua

УДК 334.7

Зінченко О. І., Хімченко А. М. Корпоративная социальная ответственность в Украине: современные реалии и перспективы развития

В статье исследовано понятие «корпоративная социальная ответственность» (КСО) и предложено авторское определение. Обозначены необходимые условия для разработки и осуществления КСО предприятием. Проанализированы возможности украинских предприятий по осуществлению КСО. Приведены примеры реализации КСО предприятиями в Украине. Предложена схема концепции функционирования КСО в экономической системе общества, отражающая взаимоотношения «работник – предприятие – государство».

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность (КСО), глобальный Договор ООН, принципы КСО, концепции функционирования КСО, государственная поддержка.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Зінченко Оксана Ігорівна – студентка, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Хімченко Андрій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: himan@meta.ua

UDC 334.7

Zinchenko O. I., Khimchenko A. N. Corporate Social Responsibility in Ukraine: Modern Realities and Prospects of Development

The article studies the «corporate social responsibility» (CSR) notion and offers author's definition. It marks necessary conditions for development and conduct of CSR by a company. It analyses possibilities of Ukrainian companies on conduct of CSR. It provides examples of CSR realisation by companies in Ukraine. It offers a scheme of the concept of CSR functioning in the economic system of the society, which reflects «worker – company – state» relations.

Key words: corporate social responsibility (CSR), global UN agreement, CSR principles, concepts of CSR functioning, state support.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Zinchenko Oksana I. – Student, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: oxy@telenet.dn.ua

Khimchenko Andrey N. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: himan@meta.ua